



Anmeldelse og kritikk av en ny fortelling om (ny)liberalisme

Av Lars Peder Nordbakken, økonom i Civita

Dette notatet inneholder en kritisk analyse av historikeren og nyliberalismekritikeren Ola Innsets bok *Reinventing Liberalism. The Politics, Philosophy and Economics of Early Neoliberalism (1920-1947)*, 196 sider, Springer, 2020.

Det er et ambisiøst historieprosjekt å forsøke å forstå dagens omdiskuterte, mangehodete og diffuse «nyliberalisme» i lys av ideene til en relativt heterogen internasjonal gruppe av økonomer og samfunnstenkere som, i en kortere periode for om lag 70-80 år siden, litt nølende kalte seg «nyliberale». Likevel er det dette prosjektet historikeren Ola Innset har gitt seg i kast med i boken *Reinventing Liberalism - The Politics, Philosophy and Economics of Early Neoliberalism (1920-1947)*. Boken bygger for øvrig på Innsets doktoravhandling om samme tema, ved European University Institute i Firenze fra 2017.

I Norge er Ola Innset allerede kjent for sine bidrag til liberalismekritikk med utgangspunkt i et idéhistorisk perspektiv. I motsetning til andre venstreradikale nyliberalismekritikere som David Harvey og Naomi Klein, har ikke Innset latt seg overbevise av fortellingen om at nyliberalismen, som fenomen, i all hovedsak oppstod med de politiske endringene under de konservative statslederne Margaret Thatcher og Ronald Reagan. I så måte, som i mangt annet av bokens innhold, følger Innset i sporene til sin veileder Philip Mirowskis nyliberalismekritikk.

Metodiske utfordringer

I stedet mener Innset at den beste måten å forstå «nyliberalismen» på, er å studere ideene til de opprinnelige «nyliberale» nøye, og samtidig å forsøke å forstå den historiske konteksten som disse ideene hadde sitt utspring i. Dermed har Innset også klargjort noen relevante kriterier for å evaluere kvaliteten av sitt eget arbeid.

Selv for en liberal insider, med både oversikt og innsikt i den relevante litteraturen, er Innsets bok uten videre et lite lyspunkt, i det minste når man betrakter den mot et hav av langt mindre opplysende bøker og artikler om temaet «nyliberalisme». Det mener jeg oppriktig, til tross for at boken ikke inneholder noe vesentlig nytt, og til tross for at boken har noen vesentlige svake sider. Grunnen er ganske enkelt at Innsets bok, takket være sitt etterprøvbare innhold, kan gi grunnlag for en mer saklig og seriøs diskusjon om «nyliberalisme» – også blant akademikere i Norge.

Selv om forfatteren innledningsvis bedyrer at han ikke bedriver normativ argumentasjon, hverken for eller mot tidlig nyliberal tenkning, er det selvsagt ikke mulig å tolke denne bokens innhold utelukkende som verdinøytral historieforskning. Også Innset har nok hatt en «preanalytisk visjon», for å låne et begrep fra Joseph Schumpeter, som ligger til grunn for hans prosjekt. Ingen kan laste ham for det, så lenge det redegjøres for premisser og kilder underveis, noe Innset gjør på en tilfredsstillende måte.

Men ingen bør heller være i tvil om at det normative elementet fort kan gjøre seg gjeldende indirekte, uten at leseren nødvendigvis er klar over det, på mange ulike måter: gjennom valg av tema, valg og vektlegging av kontekstuelle fakta og historier, utvalg og vektlegging av ulike kilder, hvor komplette og representative utvalgte sitater er, samt i tolkningen av sammenhenger mellom ideer og historisk utvikling. Slike utfordringer og potensielle fallgruver er vanskelige å unngå, og nettopp derfor er både fagfellevurderinger og offentlig diskusjon og kritikk så viktig.

For Innsets del er det også et annet faglig tema som bør nevnes. De sentrale «nyliberale» tenkerne som Innset vektlegger i boken, er alle økonomer, og det meste de skrev om, var forankret i deres teoretiske og empiriske forståelse av økonomiens funksjonsmåte under ulike institusjonelle rammebetingelser. Flere av dem regnes i ettertid også som pionerer på det å forstå sammenhengene mellom samfunnets ulike institusjoner: økonomiske, politiske og juridiske. I så måte er det nok en utfordring for Innset at han ikke er økonom. Når man leser Innsets bok nøye, og samtidig kjenner litteraturen godt, er det ikke vanskelig å registrere at Innsets egen lesning av de sentrale tenkernes relevante bøker og artikler er svært begrenset, og i noen tilfeller helt fraværende (Walter Eucken, Alexander Rüstow, Luigi Einaudi).

To hoveddeler

Innset løser likevel, i det store og hele, sine åpenbare utfordringer og handicap i omgangen med sitt utvalgte tema på en noenlunde grei måte, som historiker. Hvordan er det så Innset går frem? Hovedgrepet er todelt. I første del av boken redegjøres det for den historiske konteksten, med vekt på viktige utvalgte tenkere og den tiden de levde i, fra slutten av første verdenskrig til og med den umiddelbare tiden etter andre verdenskrig. Her blir vi særlig kjent med østerrikerne Ludwig von Mises og Friedrich Hayek, tyskerne Wilhelm Röpke, Walter Eucken og Alexander Rüstow, samt amerikaneren Walter Lippmann og briten Lionel Robbins. De fleste var økonomer med et bredt interessefelt, som også favnet historie og politisk filosofi. Unntakene var Rüstow, som var sosiolog, og Lippmann som var journalist og forfatter.

Den andre delen av boken er utpreget mikrohistorisk og konsentrerer seg om et tidagers møte blant en gruppe liberale personligheter i Sveits i april 1947, og baserer seg på gjennomgang av et omfattende arkivmateriale, samt intervju med sekretæren som tok notater fra møtet. Dette møtet var det første møtet i Mont Pelerin Society, et nettverk av liberale økonomer og intellektuelle, som siden den gang har møttes for å utveksle ideer og diskutere liberalismens innhold og utvikling innenfor en akademisk ramme. Som medlem og aktiv deltaker har jeg inngående kjennskap til dette nettverket, samt dets historie.

Mises utløser den store systemdebatten

Bokens første del starter med en idéreise til Wien i 1920. Det er dette året som markerer startskuddet for den store økonomiske systemdebatten om sosialismen, i kjølvannet av en mye omtalt fagartikkel (ikke «essay» som Innset skriver) av Ludwig von Mises fra 1920 i *Weltwirtschaftliches Archiv*. Mises hadde, helt siden rundt 1906, i likhet med en rekke andre østerrikske økonomer, vært opptatt av å forstå egenskaper og problemer knyttet til ulike økonomiske systemer. I tillegg hadde han direkte erfaringer fra krigstidens planøkonomi fra tjenestegjøring i krigsministeriet i Wien. Rett etter første verdenskrig var naturlig nok spørsmålet om innføring av en sosialistisk samfunnsmodell og økonomi et hett tema.

I den mye omtalte fagartikkelen konkluderte Mises med at en sentralstyrt sosialistisk planøkonomi ikke bare ville være kontraproduktiv, men i realiteten også «umulig» å forene med målene om produktivtvekst og økt levestandard for det brede laget av folket. Hovedgrunnen var ikke, som man kan få inntrykk av når man leser Innset, at en sosialistisk planøkonomi, hvor alle produksjonsmidlene er eid av staten, ikke hadde et pengesystem (selv om noe slikt ble foreslått av økonomen Otto Neurath). Hovedgrunnen var, ifølge Mises, at rasjonell økonomisk kalkulasjon nærmest blir umulig uten at det eksisterer markedspriser på produktive ressurser med alternative anvendelser, som igjen forutsetter desentralisert privat eierskap som en hovedregel. Uten markedspriser, ingen rasjonell økonomisk kalkulasjon av fortjeneste eller tap som veiviser for å lede ressursbruken i retning av å tilfredsstille forbrukernes etterspørsel på en mest mulig effektiv måte.¹

Analysen til Mises skapte sjokkbølger blant flere sosialistiske økonomer, deriblant flere av Mises' studiekamerater. Men det er liten tvil om at Mises' argumenter ble tatt seriøst, også i Moskva, skulle

det vise seg. Mises lyktes til og med i å overbevise den toneangivende sosialistlederen Otto Bauer, for øvrig en tidligere studiekamerat av Mises, om å forlate den revolusjonære linjen, og ga dermed indirekte et bidrag til å bevege sosialistpartiet i sosialdemokratisk retning. Ingenting av dette nevnes av Innset, som er mer opptatt av å formidle de anti-sosialistiske implikasjonene av Mises' kritikk av alle former for sentralstyrt planøkonomi som et politisk angrep på sosialismen (s. 22–26). Selv om Innset ikke evner å formidle hva selve innholdet i Mises' kritikk av sosialistisk planøkonomi bestod i, har han likevel rett i at mye av den senere liberale renessansen etter andre verdenskrig startet med nettopp Mises.

Mises' store verk *Gemeinwirtschaft* fra 1922 (ikke *Sozialismus* fra 1921, som Innset skriver), som analyserte ulike former for sosialisme, fra så vel en idéhistorisk som filosofisk, sosiologisk og økonomisk innfallsvinkel, skulle dessuten vise seg å ha en uvanlig sterk påvirkningskraft på alle de tidlige «nyliberale», kanskje spesielt på Friedrich Hayek.

Hayeks påbyggende oppdagelse

Det er ikke overraskende at det er Hayeks ideer som er den toneangivende røde tråden og dreiepunktet gjennom Innsets bok. Det er utvilsomt også Hayek som Innset selv har studert mest grundig. En umiddelbar gevinst av dette valget er at Innset oppdager et viktig fellestrekk i bidragene til Mises og Hayek i den store systemdebatten: Markedet forstås, ikke som en tilstand i statisk likevekt, men tvert imot som en dynamisk økonomisk prosess, og som selve hoveddrivkraften i den langsiktige økonomiske og sosiale utviklingen. Hayek betonet i denne sammenheng særlig markedets evne til å utnytte og spre eksisterende og ny kunnskap, med den frie prismekanismen i sentrum som en effektiv formidler av produktiv informasjon og incentiver.

Selv om Innset heller ikke klarer å formidle substansen i Hayeks bidrag, er han, i likhet med Mirowski, helt sikker på at Hayeks markedsforståelse er det essensielt nye og bærende elementet i «nyliberalismen»: Markeder betyr plutselig så mye mer enn tidligere, og i Innsets historiske prosa blir de til og med beskrevet som «formidlere av det moderne» (mediators of modernity). Markedsmekanismen spissformulerer derfor, ifølge Innset, hoveddrivkraften som muliggjør det moderne samfunnet og den vestlige sivilisasjon. Her har tydeligvis også Innset hentet inspirasjon fra Erwin Dekkers bok *The Viennese Students of Civilization* (2016).

Dobbeltargumentet

Dermed er to av Innsets «nyliberale» hovedingredienser på plass: for det første, motstand mot sosialisme og planøkonomi, og for det andre, den bærende idé at markedet er modernitetens hoveddrivkraft og formidler. Så langt er Innset på relativt trygg grunn, og han er godt på vei til å underbygge det han selv kaller det nyliberale dobbeltargumentet (the dual argument), som hovedforklaring på sin forståelse av «nyliberalismen». Igjen fornemmer vi Mirowskis veiledning i bakgrunnen, med sine mange søk på jakt etter «nyliberalismens» påståtte indre spenninger, motsetninger og dobbeltheter.²

Det som mangler nå, er det «nyliberale» synet på staten. Her begynner imidlertid Innsets idé-historiske reise å bli langt mer komplisert og diskuterbar, samtidig som fraværet av viktige deler av den historiske konteksten, og en tilhørende mangel på kunnskap fra vesentlige kilder, blir en belastning for fremstillingens holdbarhet.

Innset har utvilsomt god grunn til å legge turen innom Lippmann-kollokviet, et møte som foregikk over flere dager i Paris i august 1938, hvor 26 liberale personligheter fra ulike land, hovedsakelig fra kontinentale europeiske land, møttes for å diskutere behovet for å fornye liberalismen, både i lys av den politiske liberalismens krise og den mangesidige samfunnskrisen som pekte mot en dystre fremtid for den liberale samfunnsorden. Her var nesten alle de toneangivende opprinnelige «nyliberale» samlet for å diskutere liberalismens krise og fremtid med utgangspunkt i Walter Lippmanns bok *The Good Society*. Blant de inviterte, som av ulike grunner var forhindret fra å møte, var nok savnet av følgende tre aller størst: Luigi Einaudi, Walter Eucken og Lionel Robbins. Men alle disse tre skulle senere bli medlemmer av Mont Pelerin Society i 1947.

Colloque Walter Lippmann

Det var på dette møtet i Paris begrepet «nyliberal» dukket opp med et visst nølende eierskap blant flere av deltagerne. Til tross for de lett tilgjengelige referatene fra *Colloque Walter Lippmann* gir Innset leseren kun et overflatisk bilde av dette møtets innhold. Det er etter min mening lite tilfredsstillende, men gir samtidig interesserte lesere en ekstra god grunn til å supplere med den grundige redegjørelsen i boken til Jurgen Reinhoudt og Serge Audier, *The Walter Lippmann Colloquium – The Birth of Neo-Liberalism* (2018). Boken inneholder også et svært detaljert referat fra møtet.³ Referatet forelå på fransk allerede tidlig i 1939, og en kopi fant til og med veien til Oslo, nærmere bestemt til økonomen og Farmand-redaktøren Trygve J.B. Hoff.⁴

Det Innset bruker mest plass på, er å finne bevis som underbygger og utvider hans «dobbeltargument». Det vil si at det gjennomgående og unikt «nyliberale» argumentet, både rettet seg mot kollektivistisk og sosialistisk planøkonomi, mot gammelliberalismens motstand mot all statlig innblanding i økonomien (*laissez-faire*), samt mot ulike former for sosialliberalisme. Innset er spesielt interessert i Lippmanns bok, og hvordan Lippmann ble påvirket av Mises' og Hayeks analyse av planøkonomi, og hvorfor en kollektivistisk planøkonomi i lengden er uforenlig med det vestlige parlamentariske demokratiet. Men forfatteren viser ingen tegn til å ha forstått innholdet i analysene til Mises og Hayek, og ender opp med en slagordpreget og overflatisk tolkning, som enkelte ganger kan oppfattes som et forsøk på ironisering.

Innset gir dessverre også et unyansert og misvisende bilde av Lippmanns kritikk av Roosevelts New Deal, samt likestiller nærmest keynesiansk motkonjunkturpolitikk og New Deal med sosialliberalisme, og ender opp med et søkt bevis på at de «nyliberale» også var motstandere av sosialliberalisme. En grundigere lesning av både Lippmann, og ikke minst referatet fra Lippmann-kollokviet, vil med all tydelighet vise at virkeligheten var vesentlig mindre svart-hvit, selv om både Mises og Hayek kan sies å treffe Innets beskrivelse relativt godt.

Innset betoner også hvordan Lippmann bidrar til å trekke paralleller mellom tvilling-totalitarismene fascisme og kommunisme, samt de kausale forbindelsene mellom sentralistisk planøkonomi og et autoritært politisk system. Denne sammenhengen skulle senere bli et viktig tema i Hayeks bestselger fra 1944, *The Road to Serfdom*.

Dernest finner Innset nye bekreftelser i Lippmanns bok og spesielt gjennom diskusjonene i Lippmann-kollokviet om den gamle liberalismens «nattvekerstat» og politiske forsømmelser, samt kritikken av den stivbente holdningen til at staten ikke skulle blande seg inn i økonomien. De fleste var enige om at myndighetene burde ha en aktiv rolle med å etablere og vedlikeholde markedets spilleregler, samt å temme markedets selvutslettende monopolkrefter. Dermed hadde også tanken om statens rolle som tilrettelegger for en velfungerende markedsøkonomi, styrt av fri konkurranse og fri prisdannelse, entret scenen. Med det starter Innset sin jakt på den nyliberale «sterke staten», for å parkere myten om *laissez-faire* og uregulerte markeder som «nyliberalismens» essensforklaring.

Hinsides tilbud og etterspørsel

Før vi går videre kan det være greit å stille spørsmålet: Er det noe vesentlig som er blitt borte fra Lippmann-kollokviet på veien? Det kan man trygt si. Det Innset enten ikke har lest eller har valgt å overse, er ganske mye. Det gjelder blant annet alt som har med fred, krig og internasjonale relasjoner å gjøre, så vel fra en politisk, som økonomisk innfallsvinkel. Frykten for at hele den vestlige samfunnsmodellen, med sitt liberale demokrati, med sin rettsstat, uavhengige sivilsamfunn og markedsøkonomi, kunne bli tilintetgjort av autoritære regimer og en forestående storkrig var nemlig sterkt fremtredende blant møtedeltakerne.

Allerede i den første delen av boken gir Innset, uten å redegjøre for det, uttrykk for et begrep om demokrati som må forstås i retning av Rousseaus ubegrensede folkestyre, et demokrati som avviser alle former for konstitusjonelle begrensninger av flertallets makt, inklusive alle garanterte friheter og rettigheter for borgerne. Med dette utgangspunktet forstår han alle yringer fra møtedeltakerne om betydningen av å sikre konstitusjonell maktfordeling og skranker for flertallets makt som tegn på udemokratiske holdninger og «elitær liberalisme». Og siden et flertall i flere land i 1938 kunne tenke seg å stemme på partier som målbar en sentralistisk planøkonomi som risikerer å fremskynde et totalitært diktatur, kommer Innset med denne mistenkeligjørende og relativiserende kraftsalven, uten videre redegjørelse: «To the neoliberals, the concept of totalitarianism was a way of proving that past liberals they admired had been right about the dangers of democracy. They did this by inserting elitist liberalism and ideas from the socialist calculation debates into the concept of totalitarianism, thus claiming that dictatorship was a result of economic planning» (s. 43).

Her demonstrerer Innset til fulle at han ikke har forstått særlig mye av de sterke kausale sammenhengene, som forøvrig historien er proppfull av eksempler på, mellom kollektivistisk planøkonomi og politisk diktatur – og motsatt: en sterk sammenheng mellom markedsøkonomi og demokrati. Dette er kanskje for ubeleilige sannheter?

Innsets anti-demokratiske anklager faller på sin egen urimelighet. Til sammenligning skriver Reinhoudt og Audier følgende om tilsvarende tema i sin bok: «Probably all the members of the Colloquium associated political liberalism with economic liberalism....their main source of anxiety was the death of liberal democracies...and a great fear of a majority of the members of the Lippmann Colloquium was a permanent divide between liberalism and the masses, with its consequences: totalitarianism, the policies of economic autarky, and war».⁵

Vel så interessant er det kanskje å se på noen andre temaer som Innset ikke finner grunn til å nevne eller vektlegge. Deltakerne i Lippmann-kollokviet var ikke minst opptatt av det sosiale spørsmålet, av utviklingen i levestandard og øvrige livsvilkår for vanlige mennesker, og av hvilke løsninger man burde jobbe videre med for å forene sosial sikkerhet med en liberal samfunnsorden. Dette var med andre ord ikke en forsamling som kom sammen for å samles om ferdige løsninger og en på forhånd fastlagt ideologi. Det var tvert imot en forsamling som bevisst søkte etter bedre svar på viktige samfunnsutfordringer. Det var også bakgrunnen for at møtet konkluderte med å etablere et internasjonalt studiesenter for fornyelse av liberalismen. Dette skulle senere vise seg vanskelig å realisere på grunn av annen verdenskrig.

Men blant temaene som ble tatt opp, finner vi hele registeret fra aktiv arbeidsmarkedspolitikk til sosiale forsikringsordninger, velferdstjenester og utdanningstilbud, og det er ingen overdrivelse å hevde at det var bred enighet om betydningen av å redusere den økonomiske ulikheten og tilstrebe mer like startmuligheter i livet for alle. Det er i det hele tatt svært vanskelig å unngå å legge merke til den betydningen som den sosiale dimensjonen hadde for det store flertallet av deltakerne på Lippmann-kollokviet. Og nettopp dette inntrykket styrkes ytterligere når man i tillegg tar i betraktning hva de tre som ikke kunne stille på møtet, Einaudi, Eucken og Robbins, faktisk skrev om slike spørsmål på denne tiden, og i etterkant av møtet.⁶

Men Innset har blikket rettet mot helt andre jaktmarker. Bevæpnet med et slags bevis på gyldigheten av det såkalte «dobbeltargumentet», setter han inn et dobbeltangrep for å fange de nyliberale «sterke stat» inn i sitt eget kontekstuelle og narrative nett. Det skjer omtrent på denne måten, basert på den store ideen om at markeder er opphøyet til sivilisasjonsskapende «formidlere av det moderne»: nyliberalismen blir automatisk til en slags markedsideologi, og markedet blir i Innsets tolkning så viktig at det blir maktpåliggende for de nyliberale å argumentere tydelig for en sterk stat, som både kan og må «brukes aktivt i markedets tjeneste» – altså noe helt annet enn *laissez-faire*. Eureka!

Ordoliberaler uten maktkritikk?

Det avgjørende beviset på at de «nyliberale» ønsket «en sterk stat i markedets tjeneste» mener Innset å finne i den tyske ordoliberaler Freiburgerkolen. Innset tolker derfor de tyske ordoliberaler økonomene Eucken, Röpke og Rüstow for egentlig å stå for en holdning som setter hensynet til markedet, og dets forutsetninger for å fungere best mulig, opp som høyeste maksime, overordnet alt annet, som *statsraison*.

Men her er vi ved et sårt punkt i Innsets bok, eller kanskje det er riktigere å si at Innset er på tynn is. Interessant nok viser det seg, både ut fra teksten og kildehenvisningene, at Innset hverken har lest Eucken eller Rüstow, og knapt nok Röpke. De få referansene til Röpke gjelder dessuten i hovedsak andre temaer. Det Innset har gått glipp av, er ikke uvesentlig, og bidrar til å sette hans narrativ i et kritisk spørrende søkelys: Den normative ordoliberalen grunn tanken, slik Eucken tydeligst formulerte den, er nemlig å motarbeide alle former for privat og offentlig maktkonsentrasjon, sette hensynet til personlig frihet og en menneskeverdig tilværelse for alle som øverste mål for økonomien, samt å forene en velfungerende markedsøkonomi med et sterkt og maktspredende liberalt demokrati, en fungerende sosialpolitikk, samt med en åpen og regelbasert liberal verdensorden.⁷

Det Innset forsøker seg på, med sin egen narrative vri, er ikke mindre enn å snu opp ned på de ordoliberales sterke kritikk av privat maktkonsentrasjon og degenerert kapitalisme, samt den ikke mindre kraftige kritikken av «mektige interessegruppers misbruk av staten i egen interesse, på bekostning av den allmenne fellesinteressen». Dermed underslår han det mest sentrale innholdet i det grunnleggende ordoliberalen argumentet: at et fritt samfunn kun lar seg realisere, dersom det finnes sterke motvekker mot privat og statlig maktkonsentrasjon, gjennom desentralisert eierskap og en konkurransebasert markedsøkonomi, gjennom en maktspredende demokratisk politisk orden som garanterer for borgernes frihet og grunnleggende rettigheter, gjennom et sterkt sivilsamfunn og føderale strukturer som bygges nedenfra og opp, fra det lokale til det internasjonale nivået. Det er ganske betegnende at Innsets bok ikke gir leseren innblikk i denne helt elementære innføringen i det ordoliberalen kjerneargumentet.⁸

Men begrepet «å bruke staten i markedets tjeneste», benyttes svært mye av Innset. Dette begrepet forekommer hverken i Reinhoudt og Audiers bok om Lippmann-kollokviet, eller i bøkene til Mises, Hayek, Lippmann, Eucken, Röpke, Rüstow, Robbins og Einaudi, for å ta med alle de store navnene blant de opprinnelige «nyliberale».

Konteksten som forsvant

Det jeg finner særlig kritikkverdige i Innsets behandling av spesielt Eucken, Röpke og Rüstow, er misforholdet mellom primærlitteraturen (som Innset tilsynelatende ikke har lest) og de hyppig gjentatte og samtidig diffuse antydninger om at de ordoliberalen skulle være tilhengere av stat med autoritære trekk. Det blir jo heller ikke noe bedre av at Innset fullstendig hopper over en av de viktigste historiske kontekstene for utviklingen av den ordoliberalen tenkningen, både teoretisk, empirisk og normativt: Tysklands lange og konsekvente anti-liberale utvikling fra slutten av 1870-tallet til Hitler-regimet, fra Bismarcks proteksjonisme og maktgruppepolitikk, tiltagende lovbeskyttet kartellisering og maktkonsentrasjon i næringsliv og politikk, hyperinflasjon, radikal statsintervensjonisme, deflasjon og innstrammingspolitikk i krisetider, undertrykt inflasjon, prisregulering, tvangskartellisering, for så å ende opp i en sentralstyrt kommandoøkonomi innrettet mot den totale krig og den totale forbrytelse mot menneskeheten.

Jeg har store vanskeligheter med å forstå hvordan Innset har klart å gå glipp av dette helt dominerende historiske bakteppet for det temaet han skriver om i sin bok. Det blir omtrent som

å fjerne de ti bud fra det gamle testamentet. Den historiske konteksten Innset skjuler for leseren, blir imidlertid omtalt side opp og side ned i litteraturen, og utgjorde til og med hovedtemaet for Walter Euckens siste store forelesningsserie ved London School of Economics i 1950.⁹ Alt dette er dokumentert og like lett tilgjengelig for Innset som for meg. Men en av forklaringene på denne utrolige unnlattelsessynden er trolig like enkel som den er opplagt: Innset har rett og slett ikke lest primærlitteraturen på området, og det avsløres tydelig i kildehenvisningene. Dette får ikke bare konsekvenser for den misvisende formidlingen av den ordoliberal idéretningen. Følgeskadene på tolkningen av Mises' og Hayeks tenkning er også store, og det gjelder i særdeleshet tolkningen av Hayeks bestselger fra 1944, *The Road to Serfdom*, som nettopp hadde den tyske politisk-institusjonelle skrekkhistorien som bakteppe.

Men siden dette faktisk handler om en historisk studie hvor konteksten for rekonstruksjonen av historien er vesentlig for en troverdig formidling, er det flere ting å bemerke, som alle peker i retning av en urimelig og ubalansert omgang med den historiske konteksten. Jeg har allerede påpekt den helt fraværende behandlingen av den politiske, økonomiske og sosiale utviklingen i Tyskland fra Bismarck til Hitler, som en viktig del av bakgrunnen for å forstå fremveksten av den ordoliberal idéretningen, og dens sterke humanistiske betoning av personlig frihet og vern av menneskeverdet som øverste maksime, for så vel demokratiet som for økonomien.

Fascisme uten fascister

Men i kjølvannet av denne mangelen er det også et annet fenomen som er av vesentlig idé-historisk betydning for å forstå Tysklands dypt antidemokratiske og autoritære utvikling, og som det ikke sies noe om: den såkalte «konservative revolusjonen» på 1920- og 30-tallet, som stod for en revansjistisk, identitær, autoritær, antidemokratisk og antiliberal nasjonalisme. Her finner vi nasjonalsosialismens fremste intellektuelle forløpere og stigbøyleholdere på rekke og rad, med ledende navn som Osvald Spengler, Ernst Jünger, Carl Schmitt, Armin Mohler og Arthur Moeller van den Bruck. Hayek ga dessuten mange hint om denne tankeretningens destruktive konsekvenser i *The Road to Serfdom*, som Innset ut fra kildehenvisningene gir tegn på å ha lest.¹⁰

Tilsvarende tankeretninger, med liberalismen som erklært hovedfiende, finner vi dessuten igjen i flere viktige europeiske land i mellomkrigstiden, til og med i Frankrike og i England. Betegnende nok finnes det bare 29 forekomster av ordet nasjonalisme i Innsets bok, mot 133 i Reinhoudt og Audiers bok om Lippmann-kollokviet.

Nysosialismen som oppstod i Frankrike og Belgia på 1920-tallet, med en sterk betoning av nasjonal sosialisme og en ambisiøs sentralisert styringsideologi, som etterhvert ble en del av den fascistiske bevegelsen, hører vi heller ikke noe om i Innsets bok. Og vi får ingen hint om Mussolinis og den italienske fascismens sosialistiske og syndikalistiske røtter, og hvorfor ideene til den voldsforherligende syndikalisten George Sorel var Mussolinis største inspirasjonskilde.¹¹

Istedet blir leseren servert en ytterst merkelig og amputert fremstilling av fascismens fremvekst med en søkt suggesjon om at liberalismen, på tilsvarende måte som fascismen, var «en motreaksjon mot sosialismen». Det gjelder tydeligvis for Innset å dytte liberalismen nærmest mulig fascismen,

slik at det blir lettere å formidle et veldeignert historisk bilde av sosialismen som en uskyldig demokratibevegelse.

Når det antydes at Mises, som sjeføkonom i det østerrikske handelskammeret, den mest sentrale næringslivsorganisasjonen i Østerrike den gang, skal ha vært en «nær rådgiver» av austrofascisten og statslederen Engelbert Dollfuss i 1934, det samme året som Mises valgte å benytte første anledning til å emigrere til Sveits grunnet den stadig mer truende antisemittismen han var utsatt for, nærmer Innset seg et absolutt lavmål. Når han i tillegg velger seg ut et par setninger, som er ment å reflektere en alminnelig oppfatning i samfunnet, innenfor et kapittel i boken *Liberalism* (1927), hvor Mises formidler en tydelig kritikk av fascismen, og nærmest får det til å se ut som om Mises hyller fascistiske krefter for deres bidrag til å sikre lov og orden i en borgerkrigsliknende situasjon, så blir det vanskelig å la være å tenke på dette som noe annet enn et forsøk på ideologisk motivert historiefordreining.

Som boken om liberalismen fra 1927 bevitner, var Mises den tydeligste intellektuelle liberale stemmen i Europa i mellomkrigstiden, og han formidlet dessuten en kosmopolitisk og anti-imperialistisk liberalisme som stod i sterk kontrast til samtidens nasjonalsjåvinistiske, voldsforherligende og frihetsutslettende tendenser. Og få forstod vel bedre enn Mises hvordan de totalitære ideologiene ga næring til hverandre: «The success of the Lenin clique encouraged the Mussolini gang and the Hitler troops. Both Italian Fascism and German Nazism adopted the political methods of Soviet Russia».¹²

Mont Pelèrin 1947

I det vi beveger oss til den andre delen av boken, som i sin helhet er viet en detaljert formidling av det første møtet i The Mont Pelerin Society i april 1947, ispedd noen kontekstuelle sidesprang, har Innset allerede varslet at dette møtets innhold beviser forfatterens tese om nyliberalismens dobbeltargument: at planøkonomi leder til totalitarisme, og at *laissez-faire* er et utilstrekkelig svar. I denne delen er det stenografinotatene til Dorothy Hahn, samt øvrige notater og foredragskopier fra ulike arkiver, som er primærkilden. Innset har også intervjuet Dorothy Hahn, som på møtet i 1947 var en student på 22 år (ikke 19 som Innset skriver).

Når man leser de 90 sidene som forsøker å rekonstruere de viktigste delene av dette møtet, blant de 39 deltakerne (ikke 37 som Innset skriver), så er formidlingen igjen preget av forfatterens manglende kunnskap om innholdet i deltagerens forfatterskap og publikasjoner. Dermed hviler innholdet nesten utelukkende på forfatterens utvalg og vektlegging av notatene, som de færreste lesere har mulighet til å kontrollere. Det Innset i det minste burde gjort klart for leseren, er at slike notater aldri kan bli helt nøyaktige og fullstendige, og at deltakernes varierende evne til å gjøre seg forstått på engelsk kunne få konsekvenser for notatenes fullstendige reflektering av det som faktisk ble sagt i møtene. Her vil jeg for egen del legge til en ytterligere detalj, basert på min egen erfaring med deltakelse på møter i Mont Pelerin Society: Det en taler får gitt uttrykk for muntlig i slike møter, er alltid bare en liten brøkdel av det den samme taleren har skrevet om samme tema. Derfor er dokumentasjonen så viktig. Overført til det første møtet i 1947 betyr dette poenget at min tidligere påpekning av forfatterens begrensede kunnskap om deltakernes forfatterskap

nærmest blir å forstå som en forhåndsprogrammert svakhet. Som jeg vil vise, får dette noen uheldige konsekvenser.

Men når det gjelder Innsets valg av sesjoner og foredrag er jeg helt enig i den vekten som er tillagt Hayeks innledningsforedrag «Free Enterprise or Competitive Order», som for øvrig var godt avstemt med Walter Eucken på forhånd, samt sesjonene om «The Future of Germany» og «The Problems and Chances of European Federation». En masse fargerike detaljer og karakteristikk gjør dessuten innholdet til tider underholdende å lese, selv om det meste er kjent fra tidligere.¹³

Når tampen ikke brenner

Når det er sagt, er det liten tvil om at utvalget fra notater og publiserte foredrag er tydelig farge- lagt av forfatterens primære siktemål: å finne ytterligere bekræftende bevis på sin hovedtese om nyliberalismens samlende essens. Ikke overraskende finner han i sin søking i arkivene klare bevis på både de nyliberales vektlegging av markeder som formidlere av modernitet, samt bevis på at dette første møtet kunne tolkes som det nyliberale dobbeltargumentet «in action». I sin iver etter å plassere nyliberalismen lengst mulig til høyre på den politiske skalaen i den umiddelbare etterkrigstiden, møter leseren også på nye forsøk på å hevde at den sosiale dimensjonen er stadig mindre fremtredende, og dessuten søkes det aktivt etter nye indisier som kan være tjenlige i forsøk på å sette «nyliberalismen» i forbindelse med fascismen.

Det trolig viktigste som kom ut av Lippmann-kollokviet, var en strøm av bøker og publikasjoner fra deltakerne (som Innset ikke har lest), samt oppmuntrende støtte til den ordoliberal tenkningen rundt Walter Eucken. Euckens arbeid ble intensivert i undergrunnarbeidet under krigsårene omkring «det ordoliberal programmet» for en «ny økonomisk og sosial orden» for Tyskland etter nasjonalsosialismen. I dette arbeidet stod Eucken og et par kollegaer fra Freiburg i nær forbindelse med motstandslederen og presten Dietrich Bonhoeffer, som også formidlet konkrete utredningsoppdrag til Eucken. Dette arbeidet ble gjennomført med en betydelig fare for eget liv som innsats.¹⁴

Det mest frustrerende med å lese Innsets bok er at han tilsynelatende er helt ute av stand til å gjøre rede for det ordoliberal bidraget til å frigjøre Tyskland fra nazismen, både økonomisk, som inspirasjonskilde for Erhards reformprogram *Soziale Marktwirtschaft*, men også politisk, gjennom viktige bidrag til grunnideene bak forbundsrepublikkens liberale grunnlov. Noen vil med rette legge til et moralsk element, og det er ikke uten grunn: Både Euckens institusjonelle konsept for en velfungerende markedsøkonomi og forbundsrepublikkens grunnlov deler det samme eksplisitt uttrykte overordnede prinsipp: at menneskeverdet og den personlige friheten er ukrenkelig.

«Sterk stat»

I Innsets historiefortelling blir leseren i stedet servert en serie billige bekræftelser på at det hele egentlig handlet om en skummel strategi for «å bruke staten i markedets tjeneste», tilført noen malplasserte autoritære antydninger koblet til begrepet «en sterk stat». Begrepet «en sterk stat» var et begrep som Alexander Rüstow én gang hadde tatt med i tittelen på et foredrag i Verein für Sozialpolitik i 1932, og som siden er blitt misbrukt for alt det er verdt, tatt helt ut av sin

meningsfylte sammenheng, og fordreid til å antyde noe i retning av det motsatte av det Rüstows innlegg handlet om. Men Innset har som sagt heller ikke lest noen av Rüstows tekster. Rüstow var forresten en av flere senere medlemmer av Mont Pelerin Society med en sosialdemokratisk eller sosialistisk fortid. Det samme gjaldt Wilhelm Röpke, Karl Popper, Michael Polanyi, og, etter eget utsagn, også Hayek.

En av tesene til Innset er å hevde at nyliberalismen også var en reaksjon mot sosialliberalismen. Derfor er Innset også på jakt etter tegn som frakjenner de nyliberale troverdighet på alt som kan knyttes til sosiale spørsmål og sosial ansvarlighet. De sterkeste kortene ville nok Innset hatt hvis han forfulgte Mises og Hayek, men selv Hayek kan jo tolkes i retning av et betinget ja til en begrenset velferdsstat, spesielt i *Road to Serfdom*.¹⁵

Walter Eucken og sosial kynisme

Antakelig i fullstendig uvitenhet om hvor sterkt Walter Eucken faktisk betonte sosiale spørsmål i sitt hovedverk *Grundsätze der Wirtschaftspolitik* (1952), presterer Innset å antyde at Eucken, helt i strid med både Euckens personlige vesen og forfatterskap, skal ha vist tegn til sosial kynisme, ved å referere til et utsagn fra møtenotatene fra sesjonen om Tysklands fremtid. Vi snakker her om den samme personen som åpner sitt hovedverk med å skrive blant annet følgende: «Sosial sikkerhet og sosial rettferdighet er vår tids store samfunnsutfordringer....som fremfor alt krever løsninger i både tanke og handling».¹⁶ Diskusjonen Innset har festet seg ved, handlet om forsvarligheten av å oppheve prisreguleringer, samtidig som det ble innført en ny valuta, vel vitende om at matvareprisene ville øke på kort sikt, i en situasjon hvor mange levde nær sultegrensen.

Innset siterer Eucken basert på notatene (s. 141): «I believe prices must be allowed to rise but only if at the same time a free market and international trade are resumed. This is admittedly a risky policy». I forkant av dette sitatet skriver Innset, for egen regning, at Eucken var vel vitende om at økte matvarepriser «would lead to starvation». Og etter sitatet skriver Innset, igjen for egen regning, følgende tolkning av et påfølgende utsagn fra Eucken: «A market economy had to be constructed, even if it lead to starvation».

Etter nærmere undersøkelser har jeg fått tilgang til hva originalnotatene, som befinner seg ved Hoover Institution ved Stanford University, sier om hva Eucken selv sa om det Innset her velger å formidle med egne ord. Her er den eksakte ordlyden: «The objection that this will lead to starvation I should have taken more seriously some time ago, but now bare life already depends on bartering».¹⁷ Hvis noen skulle være i tvil: Det Eucken forstod den gang, og som ettertiden har gitt han fullstendig rett i, var at fristilling av alle priser var helt avgjørende for å stimulere til mer produksjon av mat og andre nødvendigheter, for derigjennom å fjerne kilden til matmangel og sult. Men dette er tydeligvis noe Innset enten ikke forstår eller ikke vil forstå. Så kan man stille spørsmålet: Hva var det mest sosialt ansvarlige svaret på det spørsmålet som ble diskutert om Tysklands fremtid en aprildag i 1947?

Men dette er ikke det eneste forfeilete forsøket fra Innsets side på å plassere Walter Eucken i et uheldig historisk lys. Det kan nesten virke som om det er et prioritert mål bak Innsets historiske

rekonstruksjonsprosjekt å degradere ettermålet til Walter Eucken. Men Innset feiler stygt, og metodene som anvendes er ganske avslørende. Her skal jeg nøye meg med å ta for meg de to groveste tilfellene av historisk fordreining.

Anstendighetens grenser

I forbindelse med den sesjonen som omhandlet «Liberalism and Religion», finner Innset det opprørt å antyde forsiktig, trolig fordi han føler at han kan være på tynn is, at de tyske ordliberale kanskje ikke hadde så god grunn til å «presentere seg selv som ofre under naziregimet». Dette antydes av den samme forfatteren som i samme bok har latt være å fortelle leseren om grunnen til at Wilhelm Röpke og Alexander Rüstow emigrerte fra Tyskland i 1933, så å si med Gestapo i hælene. De ble begge offentlig erklært som «folkefiender» på grunn av sine liberale holdninger, skrivelser og motstandsyttringer. Innset skriver, som tidligere påpekt, heller ikke noe om hvorfor Ludwig von Mises, som var liberal, med jødisk familiebakgrunn, emigrerte fra Østerrike til Sveits i 1934. Slike elementer i den historiske konteksten er tydeligvis ikke så viktige å formidle til leseren. Som jeg har nevnt tidligere, bruker heller ikke Innset så mye som en setning på å fortelle leseren noe om Walter Euckens undergrunnsarbeid under krigen i nær forbindelse med motstandsbevegelsen, under Bonhoeffers ledelse. Det kan umulig være fordi dette ikke er relevant for hovedtemaet i Innsets bok.

Det Innset derimot finner relevant, er å servere en egenkomponert generalmistanke mot Eucken, som overfor leseren er ment å antyde en bagatellisering av jødeforfølgelsen i Tyskland. Det skjer gjennom å skrive denne setningen, som står for Innsets egen regning (s. 147-148): «Eucken further claimed that the main victims of the Nazi oppression had all been liberals, but at the same time Christians». Igjen tenkte jeg at det kunne være interessant å undersøke originalkilden, som Innset i dette tilfellet velger å la være å sitere fra. Hva var det Eucken skulle ha sagt i en kommentar etter et innlegg fra Frank Knight? Ifølge originalkildene ved Hoover sa han dette: «If we consider what resistance there was in Germany, and the main victims of the Nazi oppression, these men were all liberals, but at the same time also Christians». Er det ikke en langt rimeligere tolkning å forstå dette som en setning som formidler at det var lite reell motstand mot regimet under krigen i Tyskland, at jødene, på grunn av forfølgelsen og holocaust, ikke hadde noen som helst mulighet til å delta i noen effektiv motstand, og at Euckens egne erfaringer, som et medlem av motstandsnettverket til Bonhoeffer, tilsa at mange var liberale og kristne?

Ellers hører det også med til den historiske konteksten at familiebakgrunnen til Euckens kone, Edith Eucken, var jødisk. Bare å antyde at Walter Eucken, kjent for sitt sterke etiske og personlige engasjement mot alle former for menneskelig undertrykking, skulle ha forsøkt å bagatellisere nazistenes jødeforfølgelse, er å gå langt utover anstendighetens grenser. Her må nok Innset regne med å møte på sterk kritikk fra langt flere enn meg.

Innsets metode for å avfeie alle som måtte ha kommet i skade for å formidle et, etter hans mening, for sympatisk inntrykk av Walter Eucken, gjennom sine historiske arbeider, er for øvrig lett å gjennomskue. De blir ganske enkelt avfeid med forsøk på diskvalifiserende beskrivelser av typen

«hagiographic», «celebratory», og «revisionist». Er det rimelig å avfeie dem som har tolket historien annerledes, på denne måten?

Var Euckens motstandsarbeid bare et skalkeskjul for andre?

Men Innset forsøker på nytt å redusere Walter Euckens motstandsarbeid. Nå blir leseren invitert til å spørre seg selv om ikke Euckens beviselige forbindelser til motstandsbevegelsen egentlig bare har tjent som et slags beleilig skalkeskjul for påstått mørkere sider ved de tyske ordoliberale. Bakgrunnen her, som Innset heller ikke redegjør for, er det faktum at det var flere som etter krigen skulle komme til å støtte opp om Euckens ordoliberale ideer som levde og virket i Tyskland under krigen, og noen av dem var også medlemmer av NSDAP.

Eksempler her er Ludwig Erhard, som arbeidet ved et institutt for forbruksforskning i Nürnberg frem til 1943, før han ble oppsagt fordi han ikke ville melde seg inn i en NS-organisasjon. Deretter fikk han hjelp via sin svoger og noen industriledere til å etablere et lite industriforskningsinstitutt. Den standhaftige Erhard var aldri partimedlem, men han leste ivrig smuglereksemplarer av bøkene til Hayek og Röpke, samtidig som han hadde blikket sitt bestemt rettet mot dyptgripende reformer, som han mente var helt avgjørende å gjennomføre etter de alliertes seier. Gjør det Erhard til en kollaboratør? Jeg er ikke kjent med noen opplysninger som tyder på det.¹⁸ Det var nok mer alvorlig med Alfred Müller-Armack, som faktisk var partimedlem, men som raskt etter krigen meldte seg inn i CDU, og senere ble statssekretær under Erhard i økonomidepartementet. Var Müller-Armack en kollaboratør? Trolig var han det.

Men det Innset er mest opptatt av, er å diskreditere de «nyliberale» *in toto*, med setninger som dette, dels inspirert av Michel Foucaults forelesningsnotater fra 1978/79: «It was of the utmost importance for the neoliberal movement to be able to portray themselves as active resisters of Nazism and fascism». Basert på inngående kjennskap til hva de sentrale tenkerne i Innsets historiefortelling skrev og mente, har jeg ingen problemer med å forestille meg hvordan for eksempel Mises, Hayek, Robbins, Eucken, Röpke, Rüstow, Einaudi, Friedman, Popper eller Polanyi ville ha reagert på en slik setning. De ville nok ha følt seg dypt fornærmet og krenket, og med stor rett. Dessverre kan ikke disse personene lenger forsvare seg mot insinuasjoner fra Innset og andre. Trolig ville de også funnet det hele absurd, vel vitende om at det knapt fantes noen som med like stor rett kunne hevde at de hadde kjempet en konsekvent idékamp mot alle former for frihetsundertrykkende ideologier, både til høyre og til venstre, både før, under og etter annen verdenskrig. Det er nemlig den irriterende sannheten som Innset har så stort behov for å så tvil rundt.

Flere problematiske blindspor

Når hverken primærkilder eller primærlitteraturen så lett lar seg misbruke i all offentlighet, må man gjerne ty til narrative knep, som for eksempel å spille på suggestive motsetningsforhold. Så dypt må nemlig Innset senke seg mot slutten av boken at den siste skansen blir å ta ut det idéhistorikeren Stefan Kolev har kalt «den ondsinnede antagelsen» om de tidlige «nyliberale» i all offentlighet, ved å gjøre leseren ekstra oppmerksom på at både «nyliberalismen» og fascismen

hadde følgende til felles: «generating much of their energy from reacting to socialism» (s. 190), for deretter å forsøke å ro seg bort fra mulig kritikk ved å legge til: «not referring to the content of doctrines». Ja, vel.

Problemet her er jo ikke at ideologiske motsetningspar forsøkes illustrert fra ulike innfallsvinkler. Problemet er snarere at leseren blir ledet inn på en ensrettet blindvei, uten å bli advart på forhånd, attpåtil med en spesialkonstruert kontekstuell ramme – full av blindsoner – som er egnet til å dulte leseren i akkurat den retningen som forfatteren ønsker. Hvorfor nevner for eksempel ikke Innset at i motstandsbevegelsen i Italia under Mussolini, stod liberale, sosialister og kommunister sammen mot fascismen? Eller at liberalismen hentet energi fra å stå mot både fascisme, nasjonalsosialisme, nasjonalkonservatisme, sosialisme og kommunisme – samtidig?

Den årvåkne leser vil for lengst ha forstått at ikke alt som begir seg ut for å være nøytral og objektiv historisk forskning, nødvendigvis holder hva det lover. Innsets faglige løfter i innledningskapitlet om ikke å argumentere hverken for eller mot de tidlige «nyliberale», bak et slør av kontekstuell rekonstruksjon av historien, og med et mikrohistorisk tyngdepunkt, har med all tydelighet vist seg å være en vanskelig øvelse. Men øvelsen har også vist at den valgte metoden har gitt forfatteren et stort spillerom til å bruke en spesialkonstruert kontekstuell ramme som et dultingsinstrument, noe som dessuten gjør det alt for enkelt å fabrikkere historiske «bevis» for gyldigheten av en forhåndsbestemt hovedtese.

Jeg har allerede gitt flere eksempler på hvorfor hovedtesen til Innset brister på flere punkter. Samtidig spør jeg meg: Hvordan vil lesere som ikke har kunnskap om primærkildene, oppfatte Innsets budskap? Jeg er redd mange lett kan komme til å bli villedet bort fra sannheten.

Faglig holdbarhet

Det største faglige spørsmålet jeg sitter igjen med er dette: Er det faglig holdbart å skrive en historisk tolkning av «nyliberalismen», med utgangspunkt i et innledende løfte om «å studere ideene til de tidlige nyliberale nøye», uten faktisk å ha studert disse ideene nøye, der de er dokumentert mest objektivt, utfyllende og grundig, det vil si i deres egne bøker og publikasjoner?

Det nest største faglige spørsmålet jeg sitter igjen med er dette: Er det faglig holdbart å formidle ideene til økonomer uten kunnskap om samfunnsøkonomi, og uten å ha forstått hverken begrepene, teoriene eller ideene til de økonomene som omtales? Jeg mener svaret på begge disse spørsmålene peker i negativ retning.

Likevel registrerer jeg at Innset har mottatt en pris for sin doktoravhandling fra The History of Economics Society. Samtidig undrer jeg meg over hvilken faglig motstand og fagfellekritikk boken egentlig har vært gjenstand for. Her er det jo en del å ta tak i. Men jeg registrerer, som tidligere nevnt, at en meningsfelle og nyliberalismekritiker, Philip Mirowski, har vært en av de viktigste rådgiverne og veilederne for Innset. Det er synlig på mer enn én måte. Det fins hele 52 henvisninger til Mirowski i teksten, det vil si på omtrent hver fjerde side. Det er da noe.¹⁹

Ble de viktigste kildene oversett?

Men referanser til viktig primærlitteratur glimrer med sitt fravær, med unntak av Hayeks bøker og noen få av Röpke, Mises og Robbins. Vi finner ingen referanser til bøker av Rüstow, Eucken og Einaudi, ja ikke engang til den eneste norske deltager i 1947, Trygve J.B. Hoff. Jeg stiller meg også spørsmålet: Hva var egentlig det viktigste som kom ut av det første møtet i Mont Pelerin Society, bortsett fra etableringen av et liberalt nettverk som eksisterer den dag i dag? Jeg er ikke i tvil om at det viktigste var den store strømmen av innflytelsesrike bøker som ble skrevet og publisert i etterkant, ikke ulikt det som skjedde etter Lippmann-kollokviet i 1938. Jeg nevner dette for å understreke hvor mangelfulle Innsets kilder er for å gi en seriøs belysning av den tidlige «nyliberalismen».

Rett etter å ha deltatt på det første møtet i Mont Pelerin Society skrev for eksempel Wilhelm Röpke et interessant essay hvor han formidlet sin tolkning av «liberalismens kulturideal». Dette idealet lå fjernt fra Innsets begrep om «å bruke staten i markedets tjeneste». I sentrum for Röpkes ideal stod bekjempelse av alle former for maktkonsentrasjon, og realisering av desentralisering og balanse mellom alle samfunnsfærer, horisontal og vertikal maktfordeling innenfor rammene av et liberalt demokrati med føderale kjennetegn, samt et tydelig skille mellom staten og økonomien.²⁰

Når vi kommer til synet på den kontinuerlige oppgaven med å legge forholdene til rette for en velfungerende markedsøkonomi, uttrykte Röpke i et foredrag i 1951, følgende situasjonsbilde fra de internasjonale diskusjonene han selv deltok i: «The aim of these endeavours (to reform the market economy) is to elaborate a well-balanced and undogmatic but humane programme of economic and social reform which reconciles the immense advantages of the free market economy with the claims of social justice, stability, dispersal of power, fairness and the conditions of life and work which are proper to Man».²¹ Dette utsagnet, samt Röpkes tolkning av det liberale samfunnsidealet, gir etter min vurdering et rimelig godt og representativt bilde av hva de tidlige nyliberale europeerne i hovedsak stod for.

Hvor ble det av liberalismen?

Leseren vil sikkert for lengst ha lagt merke til at jeg konsekvent bruker anførselstegn rundt begrepet «nyliberal», og kanskje spurt seg hvorfor? Grunnen er ganske enkel. Begrepet ble i svært liten grad brukt i etterkant av Lippmann-kollokviet, og det var knapt noen av de opprinnelige «nyliberale» som tillot begrepet noen annen verdi enn som et tegn på å markere en viss distanse til den gamle liberalismen, samt for å markere en ambisjon om å fornye liberalismen. Selv opphavsmannen til begrepet under Lippmann-kollokviet, Alexander Rüstow, begynte allerede i 1946 å snakke mer om sosialliberalisme enn om nyliberalisme. Eucken brukte det alltid i anførselstegn, eller på en spørrende måte. Det samme gjorde Röpke. Hayek, Mises og Robbins brukte aldri begrepet. Men Innsset bruker ordet «nyliberal» 561 ganger, fordelt på 192 sider.

Nå skal det sies at det ikke alltid er så lett å angripe liberalismen. Ja, det har til tider vist seg irriterende vanskelig. En av liberalismens største styrker er nemlig dypt forankret i liberalismens natur, og

viser seg gang på gang i dens evne til å fornye seg og gjenskape seg selv i møte med betydelige samfunnsendringer og nye utfordringer. Det skyldes at liberalismen, til tross for sine forutsigbare verdier, essensielt er en sosial teori om realisering av frihet for alle, som hele tiden er åpen for kritikk og forbedringer. Det er ikke for ingenting at filosofen Karl Popper forstod liberalismen som det åpne samfunnets grunnleggende ideologi. Det er heller ingen tilfeldighet at Ludwig von Mises, allerede i sin bok om liberalisme fra 1927, spissformulerte følgende: «Liberalism is not a completed doctrine or a fixed dogma. On the contrary: it is the application of the teachings of science to the social life of man».²²

Innset har til sammenligning skrevet en bok om de tidligere nyliberale uten engang å ha lest og forstått de viktigste «teachings of science to the social life of man» fra de samme tenkerne. Samtidig legger han til grunn et «fixed dogma» i tolkningen av hva «nyliberalisme» essensielt har vært fra 1947 til 2020.

Liberalismen er mer evolusjonær enn dogmatisk, er mer i bevegelse enn i stillstand. Liberalismen føyer seg etter fakta, sannhet og nye teorier med bedre forklaringskraft, og har ikke noe behov for å forsøke å tvinge fakta, sannheter og teorier inn i et forhåndsdefinert skjema. Man leter derfor forgjeves etter å finne liberale sjeler som er opptatt av å bedrive «historiepolitikk», hvor det å forme og forvalte den autoritative «historiske sannhet» blir ansett som et viktig politisk prosjekt. Liberalismen har heller ikke behov for narrative monopoler, snarere tvert imot.

Innset, derimot, gir ikke sine lesere spesielt gode muligheter til å forstå de tidlige nyliberale i et historisk perspektiv på en måte som avviker fra forfatterens tilmålte kontekst og selektive kildebruk. Det sier seg selv at slike alternativer eksisterer, til og med slike som ser de nyliberale i en større og bredere liberal diskurs over tid, og som evner å se bidragene fra de tidlige nyliberale i et fruktbart samspill med andre liberale tenkere. Å plassere de opprinnelige nyliberale inn i en narrativ tvangstrøye, slik Innset gjør, blir omtrent som å presentere et invertert bilde av liberalismen, som idégrunnet for det lukkede samfunn.

Gramsci til unnsetning

Men det var sikkert ikke liberalismens evolusjonære egenskaper Innset hadde i tankene når han avslutningsvis i boken advarer sine meningsfeller mot å tro at «nyliberalismen er i ferd med å gå inn i sin avsluttende fase», som et slags ideologisk konkursbo. Grunnen er, ifølge Innset, at den nyliberale troen på «markeder som formidlere av det moderne» er en så kraftfull idé at den i virkeligheten griper inn overalt, er kulturelt hegemonisk, og utgjør derfor «vår tids konstituerende ideologi» (s. 190). Her skimter vi tydelig konturene av, ikke bare Foucault, men også filosofen og kommunisten Antonio Gramscis tenkning. Gramsci mente at veien til politisk makt, og en vellykket revolusjon, går gjennom å ta styringen over kulturen, og mente med det å mane de intellektuelle til kulturkamp.

Gramsci ville være den første til å være enig i at kulturkamper lettest vinnes ved å skape oppslutning om en dominerende narrativ, som ikke nødvendigvis trenger å støtte seg til fakta og sannheter. Innset er selv del av et tett sammenvevd ideologisk nettverk som jobber hardt med å

tilrive seg narrativt makt.²³ Problemet er kanskje at det går litt over stokk og stein, og noen ganger ender det med narrativt havari, etter gjentatte grunnstøtinger med umedgjørlige primærkilder.

Det er typisk liberalt å feste sin fremtidsoptimisme til troen på kraften i de bedre argumenter, på fornuften og ideenes overbevisningskraft. Og sånn har det vært, selv når det så som mørkest ut på fremtidshorisonten. Ludwig von Mises gikk så langt som å skrive følgende i *Liberalism* i 1927, midt i en turbulent periode uten liberal tilstedeværelse i østerriksk politikk:

«Liberalism has no party flower and no party color, no party song and no party idols, no symbols and no slogans. It has the substance and the arguments. These must lead it to victory».²⁴

I det lange løp fikk Mises trolig rett. Innset har nok vesentlig større problemer med både substansen og argumentene, og derfor også med sin narrative overbevisningskraft. Men boken er likevel interessant å lese.

Lars Peder Nordbakken er medlem av Mont Pelerin Society, er forfatter av bøkene «Muligheter for alle» (2006), «Liberale tenkere for vår tid» (2017), og er aktuell med artikkelen «Liberalism beyond Hayek» i Journal of Contextual Economics (under utgivelse).

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske partier, interesseorganisasjoner og offentlige myndigheter. Den enkelte publikasjonsforfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på larspeder@civita.no eller civita@civita.no.

Noter

- 1 For en utdypning av Mises' bidrag til den store økonomiske systemdebatten: <https://www.civita.no/2020/02/24/sosialismens-grunnleggende-okonomiske-problem-feirer-100-ar>
- 2 Mirowski, P., & Plehwe, D. (Eds.). (2009). *The road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective*. Cambridge, Mass: Harvard University Press. Se også, Mirowski, Philip. 2013. *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. London: Verso.
- 3 Audier, S., & Reinhoudt, J. (2019). *The Walter Lippmann Colloquium—the Birth of Neo-Liberalism*. London: Palgrave Macmillan. Om bokens innhold: <https://www.minervanett.no/boker-liberalisme-nyliberalisme/en-myteknuser-om-nyliberalisme/354865> Se også: <https://www.civita.no/2018/08/29/nyliberalismen-fyller-atti>
- 4 Hoff, T.J. Trygve (1945). *Fred og Fremtid, Liberokratiets vei*. Oslo: H. Aschehoug & Co. I litteraturhenvisningen på side 499 skriver Hoff, med referanse til *Comte-Rendu des Séances du Colloque Walter Lippmann* følgende i note 36 til kapittel VII: «Cfr. Rüstows interessante og meget dyptpløende innlegg på den ny-liberalistiske konferanse i Paris den 29/8, 1938». Kommentaren referer til et punkt i teksten hvor Hoff kritiserer «gammel-liberalismens laissez-faire».
- 5 Audier, S., & Reinhoudt, J. (2019), 39.
- 6 Ref. Luigi Einaudis essay «New Liberalism» og «The Theoretical Premises of Social Legislation», gjengitt i Einaudi, Luigi (2014). *Selected Political Essays*. Palgrave Macmillan. Se også Walter Eucken, *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, Mohr Siebeck, 2004 (1952), samt Lionel Robbins forelesningsserie fra 1939 ved LSE, utgitt som *The Theory of Economic Policy*, Macmillan. 1953.
- 7 Walter Eucken. 2004 (1952). op. cit.
- 8 Utvetydige eksempler på dette finnes også i alt som Röpke og Rüstow skrev. Ref. Röpke: bøkene *Civitas Humana* (1944), *The German Question* (1945), *Economics of the Free Society* (flere utgaver f.o.m. 1935) og *Das Kulturideal des Liberalismus* (essay fra 1947). Ref. Rüstow: *Die Defizite des Liberalismus* (1939), *Der Dritte Weg* (1942) og Rüstows store verk *Freedom and Domination* (oppr. 1950).
- 9 Denne forelesningsserien er gjengitt i Walter Eucken, *Wirtschaftsmacht und Wirtschaftsordnung* (2012). Lit Verlag.
- 10 Om Hayeks *Road to Serfdom*: <https://www.civita.no/2019/11/07/hayeks-veien-til-trelldom-75-ar-etter>
- 11 Om nysosialismen: <https://www.civita.no/2020/03/25/hvor-ble-det-av-nysosialismen>
- 12 Ludwig von Mises, *Omnipotent Government, The Rise of the Total State and Total War*, Arlington House, 1969 (1944). 187.
- 13 Den som er interessert i å lese Hayeks innledningsforedrag vil finne det inkludert i denne boken: Friedrich Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, 1967. 148–159.
- 14 Nærmere om Walter Eucken: Dathe, Uwe (2014), Walter Eucken – von der liberalen Krisendeutung zum Widerstand gegen den Nationalsozialismus, In: Die Freiburger Kreise, ed. Hans Maier, Paderborn, s. 85–112, Stefan Kolev, Nils Goldschmidt og Jan-Otmar Hesse, *Walter Eucken's Role in the Early History of the Mont Pelerin Society*, 14/02, Walter Eucken Institut, 2014. Se også Lars Peder Nordbakken, *Liberale tenkere for vår tid*, Civita. 2017. 97–115.
- 15 F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*. RKP. 1976 (1944). 27–29 og 152–156.
- 16 Walter Eucken. 2004 (1952). op. cit. 1.
- 17 Jeg skylder en stor takk til både Karen Horn i NOUS og Bruce Caldwell ved Stanford University for å ha gjort det mulig for meg å nyttiggjøre materiale fra originalarkivet. Vedrørende de tre sitatene av Eucken som er behandlet i dette notatet har jeg også hatt stor nytte av samtaler med Karen Horn, som også har skrevet en interessant og omfattende anmeldelse av Innsets bok for tidsskriftet ORDO, som vil bli publisert i høst.

- 18 Alfred C. Mierzejewski, *Ludwig Erhard. Der Wegbereiter der Sozialen Marktwirtschaft*. Pantheon. 2006. 37–51.
- 19 Om begrepet «nyliberalisme»: <https://www.civita.no/2019/01/12/nyliberalisme-en-liten-historie-om-et-begreps-fremvekst-inflasjon-og-meningsopplosning>
- 20 Wilhelm Röpke, *Das Kulturideal des Liberalismus*, Forum Academicum, 1947. Det finnes også en norske oversettelse av dette essayet, gjengitt i Lars Fr. H. Svendsen (red.), *Liberalisme*, Universitetsforlaget. 2009. 215–230.
- 21 Johannes Overbeek (ed.), *2 Essays by Wilhelm Röpke. The Problem of Economic Order, Welfare, Freedom and Inflation*. University Press of America 1987 (oppr. 1951). 45.
- 22 Ludwig von Mises, *Liberalism*, Sheed Andrews and McMeel, 1978 (1962), 3.
- 23 Se for eksempel artikkelsamlingen redigert av Oscar Dybedahl, Sigurd Hverven, Ola Innset og Mímir Kristjánsson, *Ingen mennesker er født frie. Kritikk av liberalismen*. Dreyer. 2017.
- 24 Mises, op.cit. 193.